

SOLIQ SOHASIDA RIVOJLANISH TAHLILINI BAHOLASH MASALALARI

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchi
Ismatov Xolbuta Begmatovich*

Annotatsiya: Mazkur maqolada respublikamizda yangi taraqqiyot strategiyasida soliq-byudjet tizimini samaradorligini ta'minlash hisoblanadi. Har qaysi mamlakatning iqtisodiy siyosatida soliq siyosati o'ta muhim rol o'ynaydi. Soliq siyosati davlatning boshqa iqtisodiy siyosatining yo'nalishlariga kuchli uzviy bog'liqligi bilan bir qatorda, ularga ta'sir qilib boradi. Soliq siyosatini to'g'ri ishlab chiqish va uning strategik hamda taktik yo'nalishlarini belgilab olish o'ta dolzarb va murakkab jarayon hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Soliq, soliq munosatlari, soliq siyosati, soliq siyosati strategiyasi, soliq siyosati taktikasi, soliq stavkasi, soliq imtiyozlari, soliq siyosati yo'nalishlari, davlat byudjeti, soliq ma'murchiligi, soliq yuki.

Аннотация В данной статье новой стратегией развития в нашей республике является обеспечение эффективности налогово-бюджетной системы. Налоговая политика играет очень важную роль в экономической политике любой страны. Налоговая политика тесно связана с другими видами экономической политики государства и оказывает на них влияние. Правильная разработка налоговой политики и определение ее стратегических и тактических направлений – очень актуальный и сложный процесс.

Ключевое слова Налог, налоговые отношения, налоговая политика, стратегия налоговой политики, тактика налоговой политики, налоговая ставка, налоговые льготы, направления налоговой политики, государственный бюджет, налоговое администрирование, налоговая нагрузка.

Abstract In this article, the new development strategy in our republic is to ensure the effectiveness of the tax-budget system. Tax policy plays a very important role in the economic policy of any country. The tax policy is closely related to other economic policies of the state and influences them. Correct development of tax policy and determination of its strategic and tactical directions is a very urgent and complex process.

Key words: Tax, tax attitudes, tax policy, tax policy strategy, tax policy tactics, tax rate, tax benefits, tax policy directions, state budget, tax administration, tax burden.

Introduction O'zbekistonda soliq strategiyasi bir qancha organlar, jumladan, Moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi va Vazirlar Mahkamasi tomonidan ishlab

chiqiladi va muhokama qilinadi. Soliq strategiyasini ishlab chiqishda Moliya vazirligi yetakchi rol o'ynaydi. U soliq siyosati, shu jumladan soliq strategiyasi bilan bog'liq takliflarni shakllantirish va hujjatlarni ishlab chiqish uchun javobgardir. Bugungi kunda soliq strategiyasini amalga oshirish, soliq qonunlari va qoidalariga rioya qilish muhim ahamiyatga ega.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish:

Soliq strategiyasi soliq menejmentining muhim jihati bo'lib, ushbu mavzu bo'yicha ko'plab adabiyotlar mavjud. Bu erda soliq strategiyasi bo'yicha nashr etilgan ilmiy maqolalarning bir nechta namunalarini keltirilgan:

Tomas R. Pope, Margaret L. Shackell-Dowell va Martin K. Welch tomonidan "Soliq strategiyasi va korporativ ijtimoiy javobgarlik" (2015): Ushbu maqolada soliq strategiyasining korporativ ijtimoiy mas'uliyatdagi ahamiyati va tashkilotlarning soliq strategiyasini qanday moslashtirishi mumkinligi muhokama qilinadi. ularning umumiy CSR maqsadlari bilan.

Stiven C. Dilli va Ron L. Robertsning "Soliq strategiyasining evolyutsiyasi: adabiyotdan dalillar" (2013): Ushbu maqola vaqt o'tishi bilan soliq strategiyasining evolyutsiyasini ko'rib chiqadi, uning rivojlanishini taktik yondashuvdan ko'proq strategiyaga o'tkazadi. strategik.

Kris Evans va Styuart Jons tomonidan "Soliq strategiyalarining taksonomiyasi: nazariy va amaliy istiqbollari" (2015): Ushbu maqola soliq strategiyalarining taksonomiyasini taklif qiladi va ularni tashkilotning strategik maqsadlariga moslashish darajasiga qarab to'rt guruhga ajratadi.

Reuven S. Avi-Yonah tomonidan "Soliq strategiyasi va ko'p millatli korxonalar" (2014): Ushbu maqolada ko'p millatli korxonalar uchun soliq strategiyasining ahamiyati muhokama qilinadi va ushbu tashkilotlar soliq strategiyasini biznes maqsadlari bilan qanday muvofiqlashtirishi mumkinligi haqida tushuncha beradi.

Maykl V. Klemm va Devid J. Linch tomonidan "Globallashayotgan dunyoda soliq strategiyasining o'rni" (2016): Ushbu maqolada soliq strategiyasi va uning globallashayotgan dunyoda tutgan o'rni, shu jumladan globallashuvning soliq strategiyasiga ta'siri haqida to'liq ma'lumot berilgan. soliq mutaxassislari va boshqa biznes funksiyalari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati.

Ushbu maqolalar, boshqa ko'plab maqolalar qatori, soliq strategiyasining turli jihatlari, jumladan, uning vaqt o'tishi bilan evolyutsiyasi, soliq strategiyasini biznes maqsadlariga moslashtirishning ahamiyati va soliq strategiyasining korporativ ijtimoiy mas'uliyat va aksiyadorlar qiymatiga ta'siri haqida qimmatli tushunchalar beradi.

Natijalarni tahlil qilish va muhokama qilish

Mustaqillikning dastlabki yillarida inflyatsiyaning yuqori sur'atlari bilan birga yuzaga kelgan murakkab iqtisodiy vaziyat byudjet taqchilligini muvozanatlashni ta'minlash, aholini ijtimoiy himoya qilish xarajatlarini moliyalashtirish hamda

iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va xalq xo'jaligi tarmoqlarining ishlab chiqarish bazasini yangilash yuzasidan ustuvor vazifalarni hal qilish uchun resurslar izlash bo'yicha soliq siyosatining vazifalarini belgilab berdi.

SSSR parchalanishidan oldin respublikamizning davlat byudjeti 20 foizdan 50 foizgacha kreditlar va ittifoq ajratmalari hisobidan shakllantirilgan va tashqaridan mablag' yo'naltirishlarning keskin to'xtatilishi o'ziga xos moliyaviy shokni keltirib chiqarmasligi mumkin emas edi. Shu bilan birga, to'qsoninchi yillarda O'zbekiston SSR davlat byudjeti daromadlarining ishlab chiqarilgan milliy daromaddagi ulushi qariyb 49 foizni tashkil etgan. Bir kechada ittifoqdan mablag'lar yo'naltirishning yo'qolishi, albatta, davlat moliyasining holatiga va umumiy makroiqtisodiy vaziyatga ta'sir ko'rsatdi.

Shu munosabat bilan 1992 yilda respublikada bozor munosabatlari shakllanishi sharoitida suveren davlat byudjetiga tushumlarni ta'minlash uchun mo'ljallangan soliq tizimini shakllantirish boshlandi.

Soliq sohasidagi islohotlarning strategik yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti - davlat va ijro etuvchi hokimiyati rahbari farmonlari bilan boshlangan. Farmonlarda qabul qilingan qarorlarning maqsadli yo'nalishi va ularni amalga oshirish usullari belgilangan. Shu munosabat bilan, mustaqillikka erishgandan so'ng (1991-2001 yillar) milliy soliq tizimining shakllanishi va rivojlanishining birinchi bosqichi mamlakatda mavjud bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni hisobga olgan holda amalga oshirildi, ya'ni bu fiskal yo'naltirilgan soliqlarning ko'pligi bilan ajralib turardi.

Ushbu muammolarni hal qilish zarurati dastlabki bosqichdagi soliq siyosatining asosiy xususiyatlarini belgilab berdi, uning asosiy vazifalari o'ta yuqori inflyatsiya va byudjet taqchilligi sharoitida torroq qisqa muddatli muammolarni hal qilishga qaratilgan soliqlarning fiskal va qayta taqsimlash funksiyalari edi.

Soliq tizimini shakllantirishda 1991 yil 12 avgustda Moliya vazirligi huzuridagi Bosh davlat moliya-soliq boshqarmasi negizida tashkil etilgan Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Bosh davlat boshqarmasi muhim rol o'ynadi. 1992 yilda soliq organlarini tashkiliy-kadrlar bilan mustahkamlash uchun Markaziy apparat tarkibida Vazirlar Mahkamasi huzuridagi bosh davlat boshqamasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat soliq boshqarmalari huzuridagi maxsus nazorat boshqarmasi va maxsus nazorat bo'limlari tashkil etilishi muhim rol o'ynadi. 1993 yilda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri DSBB, DSB tarkibida valyuta tushumlarini nazorat qilish bo'yicha maxsus bo'linma tashkil etilgan. O'sha yili hujjat aylanishini avtomatlashtirish, soliq organlarida yagona kompyuter tizimini joriy etish uchun asoslar yaratildi. 1994 yilda yagona davlat soliq siyosatini amalga oshirish maqsadida

Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Bosh davlat boshqarmasi negizida O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi tashkil etildi. O‘sha yili Davlat bojxona qo‘mitasi DSQ tarkibida bosh bojxona boshqarmasiga aylantirildi.

Dastlabki bosqichdagi soliq siyosatining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat edi:

- o‘tish davriga mos keladigan tubdan yangi soliqlar va to‘lovlar tizimini yaratish va ularni iqtisodiy amaliyotga joriy etish;

- yuzaga keladigan iqtisodiy vaziyatga tezkor javob berish, soliq qonunchiligiga tezkor o‘zgartirishlar kiritish;

- byudjetning daromad qismini uning katta taqchilligi, progressiv inflyatsiya jarayonlari, ishlab chiqarish hajmining pasayishi va foydasiz korxonalar sonining ko‘payishi sharoitida ta‘minlash;

- soliqlarni va boshqa majburiy to‘lovlarni hisoblash va to‘lash sohasidagi amaldagi qonun hujjatlari talablarining bajarilishini ta‘minlashga mo‘ljallangan mustaqil tizim sifatida davlat soliq xizmatini shakllantirish.

Iqtisodiy vaziyatning o‘ziga xos xususiyatlari soliqlar tarkibida ham aks etgan. Unda an’anaviy bo‘lmagan soliqlar, masalan, xomashyo resurslarini chetga olib chiqishga soliqlar, amortizatsiyadan ajratmalar, korxonalar daromadlaridan olinadigan soliq mavjud edi.

Ushbu davrda soliq tizimiga alohida an’anaviy talablarni amalga oshirish mumkin emas edi: bosqichma-bosqich o‘zgarish, barqarorlik, soliq to‘lovchilar uchun soddalik va tushunarlik. Ob’ektiv shartlar soliq tizimiga barcha masalalarni to‘g‘ri amaliy o‘rganmasdan va normativ-huquqiy bazani tayyorlamasdan, soliq inspektorlari va soliq to‘lovchilarni o‘qitmasdan tezroq o‘zgartirish kiritishni talab qildi.

Soliq siyosatining asosiga korxonalarga soliq yukini kamaytirish qo‘yildi. Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichida belgilangan soliqlarning yuqori stavkalari mablag‘larni ishlab chiqarishni rivojlantirish va uni texnik qayta jihozlash, aylanma mablag‘larni to‘ldirish va xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar sonining o‘shishini rag‘batlantirish uchun yetarli darajada yo‘naltirishga imkon bermadi. Shunday qilib, 1996 yilda QQS stavkalari 18% dan 17% gacha, stavkalari eksport qilinadigan mahsulotlar hajmiga va qo‘shma korxonalarining ustav fondidagi xorijiy investitsiyalarning ulushiga qarab farqlanadigan daromad solig‘i 38% dan 37% gacha pasaytirildi.

1997 yil aprel oyida birinchi marta O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi ishlab chiqildi va qabul qilindi, bu esa soliq to‘lovchilar va soliq organlari o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga imkon berdi.

Malakali kadrlar tayyorlash sohasida 1998 yilda Vazirlar Mahkamasining qarori bilan Davlat soliq qo‘mitasi Soliq kolleji tashkil etildi.

2000 yilda DSQ Markaziy apparatining yangi tuzilmasi tasdiqlandi, yangi bo‘linmalar tashkil etildi, DSBning namunaviy tuzilmasi qabul qilindi, tayanch punktlari tashkil etildi.

2001 yil 1 yanvardan boshlab Moliya vazirligi huzuridagi Pensiya jamg‘armasi byudjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga aylantirilib, ushbu to‘lovlar soliqlar va yig‘imlar bilan tenglashtirilib, tushumlarni nazorat qilish funksiyasi Davlat soliq qo‘mitasiga o‘tdi.

Shu bilan birga, ichki talabni kengaytirishni rag‘batlantirish, real daromadlarni ko‘paytirish va aholining turmush darajasini yanada oshirish maqsadida soliqqa tortish tizimini soddalashtirish va jismoniy shaxslar tomonidan to‘lanadigan daromad solig‘i stavkalarini sezilarli darajada kamaytirish amalga oshirildi.

Shunday qilib, agar mustaqillikning dastlabki yillarida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i olingan daromadning maksimal stavkasi 60% bo‘lgan 7 shkala bo‘yicha hisoblab chiqilgan va undirilgan bo‘lsa, mustaqillikning birinchi o‘n yilligi natijalariga ko‘ra maksimal soliq stavkasi 1,7 baravar kamayib, 3 shkala bo‘yicha hisoblangan 36% gacha kamaydi.

2000 yilda xorijiy ekspertlar ko‘magida “Byudjet tizimi to‘g‘risida”gi qonun bilan byudjet jarayonining barcha bosqichlari tartibga solindi, turli vazirlik va idoralar, respublika va mahalliy hokimiyat organlarining roli va javobgarlik sohalari aniq belgilandi.

2004 yildan boshlab mahalliy hokimiyat organlarining mustaqilligi va javobgarligini kuchaytirish maqsadida mahalliy byudjetga:

- suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- ekologiya solig‘i (2016 yildan bekor qilingan);
- yuridik shaxs tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi jismoniy shaxslarning daromadlariga qat’iy belgilangan soliq;
- tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlarini amalga oshirishdan yuridik va jismoniy shaxslarning daromadlariga qat’iy belgilangan soliq;
- respublikada ishlab chiqarilayotgan alkogolli mahsulotlar (etil spirti bundan mustasno), pivo, o‘simlik yog‘i, xo‘jalik va atir sovunlariga aksiz solig‘i.

Islahotlarning ikkinchi bosqichi (2002-2015 yillar) birinchi Prezident va hukumat tomonidan jamiyat hayotining barcha jabhalarini liberallashtirish, iqtisodiy islohotlar yo‘lida oldinga siljish vazifalariga asoslanadi.

Shu munosabat bilan davrning soliq siyosati choralari quyidagilarga yo‘naltirildi:

- soliq yukini yanada kamaytirish,

- kichik va o'rta tadbirkorlik sub'ektlariga soliq solish tizimini soddalashtirish,
- vijdonli soliq to'lovchilarni iqtisodiy faoliyatga asossiz aralashishdan himoya qilish,
- jinoiy va ma'muriy jazoni liberallashtirish, shuningdek samarali soliq tizimi tamoyillarini to'liqroq amalga oshirish.

Shunday qilib, soliq siyosati choralari amalga oshirish doirasida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining maksimal stavkasi 32 foizdan 23 foizgacha 1,4 baravar kamaytirildi.

Ushbu bosqichning soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish aholi jon boshiga YaIMning XQP bo'yicha 2,3 baravar o'sishiga yordam berdi, ya'ni 2 947 dollardan 6 740 dollargacha, aholi farovonligining o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Mahalliy lashtirish dasturlarida ishtirok etadigan korxonalar uchun katta soliq imtiyozlari taqdim etildi. Texnologik uskunalari va eng muhim xom ashyo resurslari importi bojxona to'lovlaridan ozod qilindi.

Soliq ma'murchiligi sohasida bir qator muhim o'zgarishlar amalga oshirildi.

Moliya vazirligi huzuridagi Respublika yo'l jamg'armasi (2003 yil) va byudjetdan tashqari maktab ta'limi jamg'armasi (2004 yil) tashkil etilishi, shuningdek tijorat tovarlarini olib keluvchi shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazish (2004 yil) joriy etilishi bilan Davlat soliq qo'mitasiga qo'shimcha funksiyalar sifatida tegishli yig'imlarni ta'minlash yuklatildi. Shunday qilib, 1991 yildan 2010 yilgacha soliq organlarining funksiyalari soni 10 dan 63 gacha oshdi.

2006-2010 yillar davomida soliq to'lovchilarga axborot xizmatlarini ko'rsatish va soliq organlarining axborot tizimini takomillashtirish dasturini amalga oshirish boshlandi, uning doirasida hisobotlarni elektron shaklda taqdim etish, axborot almashish va interaktiv xizmatlarni olish keng joriy etilishi nazarda tutildi.

2007 yil 25 dekabrda boshlab Prezident tomonidan to'g'ridan-to'g'ri amal qiladigan hujjat sifatida ishlab chiqilgan Soliq kodeksining yangi tahriri tasdiqlandi, bu respublika hududida amalda bo'lgan soliqqa tortish masalalarini tartibga soluvchi barcha amaldagi norma va qoidalarni takomillashtirish va tizimlashtirish orqali soliq munosabatlari tizimida yagona qonunchilik bazasini yaratishga imkon berdi. Ushbu chora soliq qonunchiligi sohasidagi qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar sonini sezilarli darajada kamaytirdi.

Soliq kodeksining yangi tahririni ishlab chiqish jarayonida soliqlar va soliqqa tortish rejimlarini yanada birlashtirish, soddalashtirish amalga oshirildi, soddalashtirilgan tizim bo'yicha soliq to'laydigan soliq to'lovchilarning ayrim toifalari uchun maxsus soliq rejimlari taqdim etildi.

Soliq organlarining institutsional tuzilmasini yanada takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish maqsadida 2010 yilda to'plangan mahalliy va xorijiy tajriba asosida soliq organlari tizimini modernizatsiya qilish boshlandi.

Tadbirkorlarning faoliyatining turli bosqichlarida to'sqinlik qiladigan to'siqlarning aksariyati olib tashlandi. "Bir oynada" tamoyili bo'yicha xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni ro'yxatdan o'tkazishni joriy etish bilan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun barcha ruxsatnomalarni tezda rasmiylashtirish imkoniyati paydo bo'ldi. Mulkchilik shakli va tashkiliy-huquqiy shaklidan qat'i nazar, barcha biznes tuzilmalari moliyaviy, valyuta va moddiy-texnik resurslardan, shu jumladan benzin, metall, o'g'itlar va boshqalar kabi yuqori likvidli resurslardan ochiq foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Tadbirkorlik sub'ektlarining moliya-xo'jalik faoliyatini tekshirishlarni o'tkazish qoidalari kuchaytirildi, ular belgilangan tartibda faqat davlat soliq xizmati organlari tomonidan, tekshirishlar davomida soliq va valyuta jinoyatlari belgilari aniqlanganda esa Bosh prokuratura huzuridagi soliq va valyutaga oid jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti tomonidan o'tkazilishi mumkin. Nazorat qiluvchi organlarning rahbarlari va mansabdor shaxslariga ularning vakolatlari va nazorat doirasidan tashqaridagi masalalar bo'yicha shaxsiy, hatto jinoiy javobgarlik yuklatilgan.

Davlat organlarining noqonuniy qarorlari yoki mansabdor shaxslarning noqonuniy harakatlari (harakatsizligi) natijasida tadbirkorlik sub'ektiga yetkazilgan zarar sud qarori asosida, birinchi navbatda, ularning byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'lari hisobidan yoki zarar yetkazilgan ushbu davlat organlarining mansabdor shaxslari tomonidan to'liq hajmda qoplanishi lozim.

Prezidentning 2007 yil 27 apreldagi PQ-630-son qarori bilan biznesni yopish va tugatish tartib-taomillari sezilarli darajada soddalashtirildi va muddatlari qisqartirildi, ilgari tadbirkorlik sub'ektlari bir necha oy sarflab, katta tranzaksiya xarajatlari sarflashgan.

Bundan tashqari, soliq to'lovchilarning soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarida sub'ektiv omillarning ta'sirini kamaytirish, qonunga bo'ysunuvchi soliq to'lovchilarning tadbirkorlik faoliyatiga asossiz to'siqlar yaratishga yo'l qo'ymaslik maqsadida kodeksda soliq to'lovchilar tomonidan Internet orqali elektron shaklda moliyaviy va soliq hisobotlarini taqdim etishning kontaktsiz shakllaridan foydalanish ko'zda tutilgan.

Ikkinchi bosqichning ikkinchi yarmidan boshlab (2010-2016 yillar) soliq siyosati quyidagi yo'nalishlarga qaratilgan:

- stavkalarni birlashtirish, soliq solinadigan bazani qayta ko'rib chiqish orqali soliq yukini yanada kamaytirish,

- ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va mahalliyashtirish jarayonlarini soliq bilan rag'batlantirish;

- soliq ma'murchiligini soddalashtirish.

Masalan, 2011 yildan boshlab mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun YaST stavkasi pasaytirildi. Yangi texnologik asbob-uskunalarni sotib olishga qaratilgan mablag'lar summasiga YaST bo'yicha soliq solinadigan bazani kamaytirish joriy etildi.

2012-2014 yillarda qabul qilingan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun yangi imtiyozlar va yengilliklar soliqqa tortishning rag'batlantiruvchi rolining yana bir tasdig'i bo'ldi. 2014 yilda jami soliq yukining haqiqiy ko'rsatkichi YaIMning 20 foizini tashkil etdi, bu esa tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirishga yordam berdi.

2015 yilda amaldagi soliqqa tortish mexanizmlariga ham o'zgartirishlar kiritildi, ular tadbirkorlik faoliyatiga soliq yukini yanada kamaytirish, makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini ta'minlash, diversifikatsiyalangan va raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish, ijtimoiy adolatni oshirish, soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirishga qaratilgan.

2015 yilda 2014 yilga nisbatan asosiy daromad solig'i stavkasi 8 foizdan 7,5 foizgacha pasaytirildi, bu esa yirik korxonalar faoliyatiga soliq yukini kamaytirdi. Ushbu soliqning bazaviy stavkasini pasaytirish hisobiga korxonalar o'zlarining ixtiyoriga ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va xodimlarni rag'batlantirish uchun qo'shimcha mablag'lar oldi.

1-jadval

**Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning
1992-2017 yillardagi asosiy stavkalari to'g'risida
T A Q Q O S L A M A J A D V A L**

№	Soliq va boshqa majburiy to'lov turi	1992 yil	2017 yil	Farqi
YuRIDIK ShAXSLAR BO'YICHA				
1.	Foyda solig'i (asosiy stavka)	45 foiz	7,5 foiz	-37,5 % <i>punkt</i>
	Tijorat banklari uchun	35 foiz	15 foiz	-20 % <i>punkt</i>
2.	Qo'shilgan qiymat solig'i	30 foiz	20 foiz	-10 % <i>punkt</i>
3.	Yuridik shaxslar mol-mulk solig'i	2 foiz	5 foiz	+ 3 % <i>punkt</i>
4.	Yagona ijtimoiy to'lov (<i>ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar</i>)			

№	Soliq va boshqa majburiy to'lov turi	1992 yil	2017 yil	Farqi
	Mikrofirma va kichik korxonalar hamda fermer xo'jaliklari uchun	40 foiz	15 foiz	-25 % punkt
	Qolgan barcha to'lovchilar uchun		25 foiz	-15 % punkt
JISMONIY SHAXSLAR BO'YICHA				
5.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i			
	<i>Quy</i> stavka	15 foiz	0 foiz	-15% punkt
	<i>Yuqori</i> stavka	60 foiz	23 foiz	-37% punkt
6.	fuqarolarning dehqon xo'jaligini yuritishdan olgan daromadlaridan soliq			
	qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotishdan yoki xizmat ko'rsatishdan tushgan tushumdan	10 foiz	0 foiz	-10% punkt

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi

Shuningdek, iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari uchun yagona soliq to'lovini (YaST) hisoblash bo'yicha ham yangiliklar kiritildi. 2015 yildan boshlab qurilish tashkilotlari 2014 yilda ishlatilgan 6% o'rniga 5% stavka bo'yicha YaSTni to'lashni boshladilar. Ushbu chora qurilish sanoatiga xorijiy va mahalliy investitsiyalarning o'sishiga yordam berdi. Ulgurji va chakana savdo bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun yagona soliq to'lovining stavkalari (dorixona tashkilotlaridan tashqari) birlashtirildi va 5 foiz miqdorida yagona stavka belgilandi. Ulgurji savdo bilan shug'ullanadigan savdo korxonalar uchun yagona soliq to'lovining stavkasi 2014 yilda 5 foiz miqdorida saqlanib qoldi.

Soliq yukining pasayishi to'g'ridan-to'g'ri kichik va xususiy tadbirkorlik sub'ektlariga ta'sir ko'rsatdi. Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona ijtimoiy to'lov stavkasi (keyingi o'rinlarda - YaIT) 25% dan 15% gacha kamaydi, ya'ni 1,67 martadan ko'proq. Ushbu choraning amalga oshirilishi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ish haqi fondiga yukni kamaytirishga va kichik korxonalar ixtiyorida katta mablag' qoldirishga imkon berdi. Bu, shuningdek, ishlab chiqarishni kengaytirish uchun bozor rag'batlarini kuchaytirib, korxonalar ishchilariga to'lovlarni kengaytirishga yordam berdi.

2016 yil 1 yanvardan boshlab mikrofirmalar va xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik korxonalar uchun YaST stavkasi 6 foizdan 5 foizgacha pasaytirildi, bu ularning soliq yukini sanoat va qurilish xo'jalik yurituvchi sub'ektlariga tenglashtiradi. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish investitsiya faoliyatini faollashtirish hisobiga

YaIMdagi xizmatlar ulushini 54,5 foizdan 55,5 foizga kengaytirish, shuningdek, ushbu sohadagi korxonalar ixtiyorida 60 milliard so‘mga yaqin mablag‘ qoldirish imkonini beradi. Shu bilan birga, 2016 yilda soliqlarning aksariyat stavkalari o‘zgarmadi.

Ayrim soliq huquqbuzarliklari uchun xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning javobgarligini liberallashtirish doirasida jinoyat ishi doirasida tekshirish natijalari bo‘yicha qo‘shimcha hisoblangan soliqlar summasini majburiy undirish choralarini qo‘llash bekor qilindi. Ushbu choraning qabul qilinishi tadbirkorlarga (huquqni muhofaza qilish va soliq organlari tomonidan) ikki marta jarima solishning oldini olishga imkon berdi.

2016 yilda O‘zbekiston uchun ishlab chiqarishni uzluksiz texnologik yangilash va iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish, sanoatni modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilish bo‘yicha ichki zaxiralarni izlash asosiy yo‘nalish bo‘ldi. Ichki zaxiralarni amalga oshirishning eng muhim yo‘nalishi mineral va o‘simlikdan kelib chiqadigan mahalliy xomashyo resurslarini qayta ishlash chuqurligini bosqichma-bosqich oshirish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi va nomenklaturasini kengaytirishdir.

Umuman olganda, 2010-2017 yillardagi soliq islohotining eng muhim natijasi iqtisodiyotga soliq yukining pasayishi va soliq to‘lovchilar bilan o‘zaro munosabatlarning aloqasiz shakllarining rivojlanishi bo‘lib, bu iqtisodiy o‘sishning yuqori sur‘atlarini saqlab qolish va tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo‘ldi.

Islohotlarning uchinchi bosqichi (2016-2022 yillar) 2016 yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoev rahbarligida iqtisodiy o‘sishning yangi omillarini faollashtirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlarga asoslangan.

2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi doirasida soliq yukini kamaytirish va soliq solish tizimini soddalashtirish, soliq ma‘murchiligini takomillashtirish va tegishli rag‘batlantirish choralarini kengaytirish kursi nazarda tutilgan.

Islohotlarning dastlabki bosqichida soliq sohasida bir maromda iqtisodiy o‘sishga, ishbilarmonlik va investitsiyaviy faollikni oshirishga, sog‘lom raqobat muhitini shakllantirishga, shuningdek, soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar yig‘iluvchanligining zarur darajasini ta‘minlashga to‘sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolar aniqlandi, xususan:

birinchidan, umumbelgilangan soliqlarni to‘lovchilar uchun soliq yuki darajasining yuqoriligi, shuningdek, soliq solishning soddalashtirilgan va umumbelgilangan tizimida soliqlarni to‘laydigan xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar o‘rtasidagi soliq yuki darajasidagi farqning sezilarliligi;

ikkinchidan, qo'shilgan qiymat solig'ini undirishning samarasiz tizimi, soliq to'lovchilarning aylanma mablag'larini jalb qiladigan, shuningdek, iste'mol mahsulotining oraliq va yakuniy qiymati qimmatlashishiga olib keladigan hamda yirik va kichik biznes o'rtasidagi kooperatsiyaning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan majburiy to'lovlarning mavjudligi;

uchinchidan, soliq to'lovchilar tomonidan xodimlarning real sonini va mehnatga haq to'lash fondini yashirishga olib keluvchi mehnatga haq to'lash fondi soliq stavkalarining yuqoriligi;

to'rtinchidan, imtiyozlarning samaradorligini monitoring va nazorat qilish bo'yicha ta'sirchan tizimning mavjud emasligi sababli sog'lom raqobatni ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni soliq va bojxona, shu jumladan individual xususiyatga ega bo'lgan imtiyozlar hisobiga qo'llab-quvvatlash amaliyotining keng tarqalganligi;

beshinchidan, davlat organlari va tashkilotlari o'rtasida axborot almashish mexanizmlarining, elektron soliq ma'muriyatchiligi hamda soliq nazoratini amalga oshirish shakl va uslublarining takomillashmaganligi;

oltinchidan, o'tkaziladigan nazorat tadbirlarining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi va insofli tadbirkorlik sub'ektlarining faoliyatiga aralashishlarni kamaytirishga to'sqinlik qiluvchi nazorat faoliyatini amalga oshirishda xavf-xatarlarni tahlil qilish va boshqarishning aniq tizimi yo'qligi;

yettinchidan, mahalliy soliq va yig'imlarning ma'muriyatchiligi mexanizmlarining samarasizligi oqibatida ularning yig'iluvchanlik darajasi yetarli emasligi, shuningdek, ko'chmas mulk va yer uchastkalarini to'liq hisobga olish va qiymatini ob'ektiv aniqlashning mavjud emasligi.

Yangi tahrirdagi Soliq kodeksi makroiqtisodiy vaziyatning barqarorligini, davlat byudjeti va uning daromadlarini shakllantirishning barqarorligini ta'minlashga, soliq qonunchiligini soddalashtirishga, soliq munosabatlari sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlardagi qarama-qarshiliklar va to'qnashuvlarni bartaraf etishga, vijdonli soliq to'lovchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirishga qaratilgan. Soliq kodeksining yangi tahririni ishlab chiqish jarayonida soliqlar sonini ularni birlashtirish, shuningdek o'xshash soliq bazasiga ega bo'lgan soliqlarni birlashtirish, soliq hisobotlarini qisqartirish va soddalashtirish, operatsion xarajatlarni minimallashtirish orqali yanada optimallashtirish amalga oshirildi.

Umuman olganda, Soliq kodeksining yangi tahriri loyihasi soliqlarni undirishning amaliyotda sinalga tamoyillar va yondoshuvlar, boshqa mamlakatlarning ilg'or tajribalariga asoslanadi. Xususan, uning ustida ishlashda MDH mamlakatlari va Yevropa Ittifoqi tajribasidan foydalanilgan.

Xulosa va takliflar: Davlat soliq xizmati organlari faoliyati yakunlari bilan soliq solinadigan bazani kengaytirish, to'lov intizomini mustahkamlash, soliq to'lash madaniyatini shakllantirish hamda tadbirkorlik sub'yektlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tadbirlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. keng jamoatchilik bilan ochiq muloqotni yangi bosqichga olib chiqdi, xususan, soliq organlarining maxsus axborot-tahlil portalini (tahlil.soliq.uz) ishga tushirdi; Unda har bir soliq turi va hududlar bo'yicha soliq tushumlari, soliq to'lovchilar soni, asosiy soliq stavkalari, yangi ochilgan yuridik shaxslar soni, soliq majburiyatlarini ixtiyoriy bajarish darajasi, QQSning salbiy summalarini qoplash, QQS zanjirini buzish koeffitsienti, soliq yuki, hisobotlar bo'yicha o'rtacha ish haqi, tadbirkorlik sub'yektlarining foydasi, jamoatchilik nazorati ko'rsatkichlari, onlayn NKM tekshiruvlari miqdori, elektron hisobvara-q-fakturalar aylanmasi dinamikasi, murojaatlarni ko'rib chiqish, ekspertlar, tahlilchilar kabi ma'lumotlar. keng jamoatchilik esa undan foydalanishni ta'minlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.redalyc.org/journal/4417/441768343003/html/>.
2. Vol. 41, No. 1 (1983), pp. 181-222 (42 pages) Published By: Springer
3. https://www.researchgate.net/publication/302559561_A_Taxonomy_of_the_Tax_Compliance_Literature_Further_Findings_Problems_and_Prospects.
4. Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR), volume 168.
5. <https://www.oecd.org/g20/Tax-policies-for-inclusive-growth-in-a-changing-world-OECD.pdf>
6. Normurzayev U. (2021). Puti effektivnogo ispolzovaniya nalogovyx lgot dlya podderjki predprinimateley. Ekonomika i innovatsionnyye texnologii, (4), 355–362. izvlecheno ot https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11954
7. Normurzayev U. Tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlashda soliq imtiyozlarini berish orqali samarali usullardan foydalanish yo'llari //Ekonomika i obrazovaniye. – 2021. – №. 3. – S. 91-95.